

הנבואות על צור לפי אברבנאל

פתיחה
הנבואות על צור
שיטת אברבנאל
כוונת אברבנאל בדברו על בניית צור בתוך הים
מסורות היסטוריות קדומות
יישוב הסתירה לכאורה שבין הנבואה לבין המציאות
הממצאים הארכיאולוגיים העדכניים
סיכום

פתיחה

לימוד נבואות הנביאים צריך לכלול בירור של האירועים ההיסטוריים המוזכרים בהן, כפי שהם פורטו בחז"ל ובמפרשים, וככל שהדבר ניתן - זיהויים במציאות הידועה לנו; כך נוכל להבין טוב יותר את משמעות הנבואה לגבינו כיום. הדברים אמורים בין בנוגע לנבואות שמתארות אירועים שקדמו לאותן נבואות, וודאי גם בנוגע לנבואות המתארות אירועים מאוחרים לזמנו של הנביא¹.
בנבואות השונות על צור קיימים קשיים עובדתיים. שאלה ידועה היא הסתירה שיש לכאורה בין נבואת יחזקאל שצור תחרב לעולם (יחזקאל כו, יט) - לבין קיומה של העיר צור בימינו, במדינת לבנון. במאמר נעשה ניסיון לברר את האירועים המתוארים בנבואה, תוך כדי השוואה בין הנאמר בה לבין המציאות הידועה לנו היום ע"פ ממצאים ארכיאולוגיים עדכניים.

הנבואות על צור

ישעיה בתקופת בית ראשון (פרק כג), יחזקאל בתקופת גלות בבל (פרקים כו-כח), וזכריה בראשית ימי בית שני (ט, א-ט) ניבאו על צור.
ישעיה מנבא על צור שיבוא בה שודד וישדוד אותה: "מִשָּׂא צַר הִילִילוּ אֲנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי שָׁדַד מִבַּיִת מִבּוֹא מֵאֲרָץ כְּתִים נִגְלָה לְמוֹ" (כג, א). בהמשך (ב-ט) הוא מתאר את הצלחתה של צור לפני החורבן שיעשה בה, ולעומת זאת את גודל הצרה שתבוא

1 עוד בענין זה ראה בספרי 'אשר תבאנה יגידו' (תשס"ד) עמודים 12, 39-40.

עליה, ושעל תושביה נגזר לגלות ולעבור מארצם: "עברי ארצה פאר בת תרשיש אין מזח עוד... ויאמר לא תוסיפי עוד לעלו המעשקה בתולת בת צידון פתיים (פתים) קומי עברי גם שם לא ינוח לך" (כג, י; יב). לאחר מכן תישכח צור למשך שבעים שנה, ובתום תקופה זו תחזור צור למעמדה הראשון כעיר מסחר רבת חשיבות, והיא תזין את כל ממלכות הארץ (כג, טו-יז). סופה של הנבואה בהבטחה: "יהיה סחרה ואתננה קדש לה' לא יאצר ולא יחסן פי לישבים לפני ה' יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עתיק" (כג, יח).

יחזקאל מנבא בפרק כו שצור תיענש על ששמחה בחורבן ירושלים - "אמלאה החרבה" (פס' ב), סבורה היתה שתיבנה מחורבנה והמסחר יפרח בה. משום כך נבוכדנצר יעלה על צור: "כי כה אמר ה' אלוקים הנני מביא אל צר נבוכדנצר מלך בבל מצפון מלך מלכים בסוס וברכב ובפרשים וקהל ועם רב" (פס' ז). הוא ידקור בחרב את 'בנותיה', כלומר את הכפרים שסביבה, יבקע את חומותה ויכנס עם סוסיו אל רחובותיה: "בפרסות סוסיו ירמס את כל חוצותיה; עמך בחרב יהרג ומצבות עזר לארץ תרד. ושללו חילד ובזזו רכלתד; והרסו חומותיד ובתי חמדתד יתצו; ואבניד ועציד ועפרד בתוד מים ישמו" (פס' יא-יב). הנבואה מייעדת שה' יהפוך את צור לצחיה סלע: "ונתתיד לצחיה סלע, משטח חרמים תהיה, לא תבנה עוד, כי אני ה' דברתי נאם ה' אלוקים" (פס' יד), ומסיימת בשלושה פסוקים המבטיחים את חורבנה של צור לנצח: "כי כה אמר ה' אלוקים בתתי אתד עיר נחרבת פערם אשר לא נושבו, בהעלות עלד את תהום וכסוד המים הרבים; והורדתיד את יורדי בור אל עם עולם, והושבתיד בארץ תחתיות, פחרבות מעולם, את יורדי בור, למען לא תשבי, ונתתי צבי בארץ חיים: בלהות אתנד ואינד, ותבקשי ולא תמצאי עוד לעולם, נאם ה' אלוקים" (פס' יט-כא).

בפרק כז נושא יחזקאל בשם ה' קינה על צור. הוא מתאר את יופייה, עושרה העצום, את ההיקף הרחב של הסחר בה, את הסחורות המגוונות והיקרות שסחרה בהן ואת בני העמים השונים שהיא העסיקה - כל עם בתחום המומחיות המיוחד לו. אך צור היא כספינה שתישבר בלב ים: במים רבים הביאוד השטים אותד רוח הקדים שברד בלב ימים. הונד ועזבוניד, מערבד, מלחיד וחבליד, מחזיקי בדקד, וערבי מערבד, וכל אנשי מלחמתד אשר בד ובכל קהלד אשר בתוכד, יפלו בלב ימים ביום מפתד (כז, כו-כז). 'מלחים, תופשי משוט, וחובלים' יקוננו עליה: "ונשאו אליד בניהם קינה וקוננו עליד מי כצור פדמה בתוד הים" (כז, לב). הנבואה מסיימת בפסוק: "סחרים בעמים שרקו עליד, בלהות היית ואינד עד עולם" (כז, לו).

בפרק כח מתנבא יחזקאל נבואה אישית על 'נגיד צור': "בן אדם אמר לנגיד צר פה אמר ה' אלוקים יען גבה לבד ותאמר אל אני מושב אלוקים ושבתי בלב ימים ואתה אדם ולא אל ותתן לבד פלב אלוקים" (לח, ב). עונשו של נגיד צור על אומרו "אלוהים אני!": "לכן פה אמר ד' אלוקים יען נתנד את לבבד פלב אלוקים. לכן הנני מביא עליד זרים עריצי גוים והריקו חרבותם על יפי חכמתד וחללו יפעתד. האמר תאמר אלוקים אני לפני הרגד ואתה אדם ולא אל ביד מחללד. מותי ערלים תמות

בְּיַד זָרִים כִּי אֲנִי דִּבַּרְתִּי נֶאֱמַר ה' אֱלֹהִים" (לח, ו-ז; ט-י). בהמשך נושא יחזקאל קינה על 'מלך צור': הפרשה מסיימת בהבטחה "כֹּל יוֹדְעֵיךָ בְּעַמִּים שְׁמַמּוֹ עָלֶיךָ בְּלִהוֹת הָיִיתָ וְאֵינְךָ עַד עוֹלָם" (לח, יט).

זכריה מנבא על כניעתן של מדינות העמים סביב ישראל למלכות 'חדרד', הוא המלך המשיח. הנבואה עוסקת בחמת (=סוריה), צור וצידון, אשקלון, עזה ועקרון (השוכנות בארץ פלשתיים). וכך נאמר בנבואה זו אודות צור: "וְגַם חֲמַת תִּגְבַּל בָּהּ צֹר וְצִידוֹן כִּי חֲכָמָה מְאֹד" (ט, ב), כלומר שצור וצידון תכנסנה את עצמן לגבול 'ארץ חדרד'. שני פסוקים מוקדשים לצור עצמה: "וְתִבֶן צֹר מְצוֹר לָהּ וְתִצְבֵּר כֶּסֶף כְּעֹפֶר וְחָרוֹץ כְּטִיט חוּצוֹת. הִנֵּה ה' יוֹדֵשֶׁנָּה וְהִכָּה בֵּים חִילָהּ וְהָיָא בְּאֵשׁ תֵּאָכַל" (פס' ג-ד).

שיטת אברבנאל

קיימים לכאורה קשיים בנבואות אלו:

א. בישעיה פרק כג נאמר שצור תיחרב למשך שבעים שנה, לעומת יחזקאל (פרקים כו, כז) שנאמר בו שהיא תיחרב לעולם ולא תיבנה עוד. על סתירה זו עומד כבר אברבנאל בפירוש ליחזקאל פרק כו, א.

ב. ביחזקאל נאמר שצור תחרב לעולם, ואילו בזכריה פרק ט, בנבואה על תחילתם של ימות המשיח, נאמר שצור תכניע את עצמה תחת עולו של המשיח. מנבואה זו יש להסיק שצור תתקיים לעתיד לבוא, על כל פנים בתחילת ימות המשיח, וכיצד אפוא מתיישבת נבואת יחזקאל על חורבנה לעולם, עם נבואת זכריה?

ג. קושי נוסף הוא הסתירה הקיימת לכאורה בין נבואת יחזקאל על חורבן צור לעולם, לבין העובדה שהעיר צור קיימת בימינו במדינת לבנון.

אברבנאל (יחזקאל כו, א) מיישב את הסתירה שבין הנבואות, בהתאמה למסורות ההיסטוריוגרפיות שהיו בידי ההיסטוריונים של העת העתיקה: בתחילה נכבשה צור על ידי האשורים, אך תושביה לא הוגלו. לאחר שהיא התאוששה מהכיבוש האשורי עלה עליה נבוכדנצר והחריב את חומותיה. כאשר נחלצו בני צור מנבוכדנצר, הם בנו את צור שנית במקום אחר - על הים. לאחר כמה מאות שנים בא אלכסנדר מוקדון על צור למלחמה, החריב את האי המלאכותי של צור, והטביעו בים. בניסוחו של אברבנאל: "ראיתי עדות המספרים (= ההיסטוריונים) הקדומים מהיונים והלטינוש (= הלטינים, כלומר הרומיים) שכתבו בענייני אלכסנדרוס מוקדון, וקיימו וקבלו שאחרי שהחריב נבוכדנצר את צור נתישבה שנית, לא על שפת הים כמו שהיתה מקדם - אבל שבנו אותה בתוך הים, כמו שהיא היום ויניסיה, מפני פחד המלך בבל שיבוא עליהם ברכב ובפרשים כאשר בא נבוכדנצר, ושאחר כך בא עליה אלכסנדרוס מוקדון ונתעכב ימים רבים מלכובשה מפני הים אשר הייתה בתוכו, ושעכ"פ כבש אותה ועשה בה פרצות באופן שנכנס הים בה ושטפה ונטבעה כולה בים, ולכן לא יכלה להתיישב עוד ביישוב ההוא. והייתה אם כן שתי פעמים נחרבת, אחד ע"י נבוכדנצר ואחד ע"י אלכסנדרוס מוקדון". ועוד כתב (יחזקאל כו, יד): "אחרי

שהחריבה נבוכדנצר בבואו עליה ברכב וסוס - יושבי צור עזבו הישוב שהיה להראשונה על שפת הים ובנו אותה בתוך הים והוא [כלומר הים] סיבב אותה מכל צד, כאשר היום וניסיהא... אחרי שנפלה ביד נבוכדנצר נתיישבה העיר תוך הים וכבר שבה למעלתה וכבודה, עד שבא אלכסנדרוס מוקדון עליה והחריבה פעם שנית, ואז הייתה חרבנה החלטית וכוללת, לפי שנכנסה הים בה וכל חומותיה ובתיה טובעו בים".

על פי זה מבאר אברבנאל את הסתירה שבין הנבואות. ישעיה ניבא על חורבן צור בידי האשורים, כפי שנאמר בפירוש בנבואת ישעיה (פרק כג) על חורבן צור, "הן ארץ כשדים זה העם לא היה, אשור יסדה לציים". לאחר שצור חרבה בידי האשורים היא ירדה מגדולתה למשך שבעים שנה' (ישעיה כג, טז-יז²), ולאחר מכן השתקמה וחזרה למעמדה במסחר הבינלאומי, כמתואר בסוף נבואת ישעיה על צור. יחזקאל ניבא על שני חורבנות בצור: בתחילה ניבא על החורבן שיעשה נבוכדנצר בצור ויחזקאל כו, ג-ד), נבואה שנתקיימה כאשר נבוכדנצר עלה על צור ועשה בה חורבן, אך לא הגלה את עמה. על פי אברבנאל חלקה השני של נבואת יחזקאל (ויחזקאל פרק כו פסוקים טו-כא) מכווין לצור שבים, הדומה לונציה, שגם היא תחרב. נבואה זו התקיימה בידי אלכסנדר מוקדון, שהחריב את חומות צור שעל הים והטביע אותה.

בהמשך לקו שהיתווה אברבנאל, ניתן ליישב גם את נבואת זכריה. זכריה מנבא לעתיד לבוא על צור שתכניע את עצמה למשיח, וכוונתו לצור הבנויה על החוף. לאחר שאלכסנדר מוקדון הטביעה שוב לא חזרה להיבנות בים, ובכך נתקיימה נבואתו של יחזקאל. לעומת זאת, על החוף נבנתה עיר שנקראה בשם צור, והיא צור שבדברי זכריה.

מונת אברבנאל בדברו על בניית צור בתוך הים

לפי המקורות שהביא אברבנאל, ומתוך כך שהשווה את צור המחודשת אחר חורבן נבוכדנצר לעיר ונציה, עולה שצור נבנתה בדרך כלשהי בתוך הים, בדומה לוונציה. אין זה סביר שכוונתו לצור הקיימת כיום על האי הסלעי הטבעי, שהרי ערים

2 ר"י אברבנאל מפרש לפי דרכו, שבעים השנים הן מכיבוש צור בידי סנחריב מלך אשור ועד חזרתה לכבודה הראשון בימי חזקיהו. האיזכור הראשון של סנחריב מלך אשור בנ"ד הוא במל"ב טו, יז-יח: 'בשנת שלושים ותשע לעזריה מלך יהודה... בא פול מלך אשור על הארץ' וגו'. פול הוא סנחריב (עי' רש"י שם יג, א, ועי' בפירוש הרלב"ג על עזרא ד, ז ועל דה"א ה, כו שכתב 'פול מלך אשור הוא תגלת פלנאסר שזכר במה שקדם, ועוד היו לו שמות אחרים'). שנה זו היתה שנת ג"א קנ"ג לבריאת העולם. סנחריב עלה על יהודה בשנת ארבע עשרה למלכות חזקיהו, היא שנת ג"א רי"ב לבריאת העולם, ואז הוכה צבאו ע"י מלאך במגיפה (עי' מל"ב פרקים יח-יט). מלכות חזקיה נמשכה עד שנת ג"א רכ"ז. על פי אברבנאל אחרי מפלת סנחריב, בתהליך שנמשך כמה שנים, חזרה צור אט אט למעמדה הראשון.

רבות היו בנויות על איים, ואין זה מאפיין את ונציה דווקא. ונציה בנוייה על גבי איים קטנים מלאכותיים, המחברים ביניהם ברשת של גשרים ותעלות. כך מפרש רש"י על הפסוק "ישירו לה" שיר חדש תהלתו מקצה הארץ יורדי הים ומלאו איים וישביהם" (ישעיה מב, ז) - "ומלאו - הקבועים בים; ולא באיים, אלא בתוך המים שופכים עפר כל אחד ואחד כדי בית, והולכים מבית לבית בספינות, כגון עיר ווניזיא". אברבנאל מדמה את צור לוונציה משום שצור הקדומה היתה בנוייה בתוך הים, ובכך היתה דומה לוונציה, ולא מפני שהיתה בנויה על איים טבעיים. מפני גודל החידוש שבדבר נחזור על לשונו שנית: "ראיתי עדות המספרים הקדומים מהיונים והלטינוש, שכתבו בעניי אלכסנדרוס מוקדון, וקיימו וקבלו, שאחרי שהחריב נבוכדנצר את צור נתישבה שנית. לא על שפת הים כמו שהיתה מקדם, אבל שבנו אותה בתוך הים, כמו שהיא היום ויניסיאה". מדברי אברבנאל עולה אם כן, שאחרי שנבוכדנצר החריב את צור שעל החוף, נבנתה צור שנית על גבי אי מלאכותי בים.

צור כיום בנוייה חלקה על חוף הים, וחלקה על גבי חצי-אי. היסטוריונים מסבירים, שתחילה היתה צור בנוייה על אי סלעי סמוך לחוף, ובתקופה מסויימת היא חוברה לחלקה השני שעל החוף על ידי סוללת עפר שנעשתה בידי אדם. יוסף בן מתתיהו בספרו 'נגד אפיון'³ מצטט היסטוריונים קדומים, שחירס מלך צור⁴ הוא זה שיצר את הסוללה. לעומת זאת, לפי מקורות אחרים⁵ אלכסנדר מוקדון הוא שעשה אותו במלחמתו נגד צור, מאות שנים לאחר תקופת חירס. זו סתירה ברורה!

על פי דברי אברבנאל שצור בתקופת יחזקאל נבנתה על אי מלאכותי, יש להציע השערה שחירס חיבר את האי הסלעי הטבעי לצור, ולעומתו אלכסנדר מוקדון בנה סוללה אל האי המלאכותי שעליו היתה בנויה צור בזמנו. יתכן שכיון שידוע שצור היתה על אי בים, וכיון שידוע מתוך מקורות היסטוריים שאלכסנדר מוקדון חיבר בין צור שעל החוף לצור שעל האי, הסיקו היסטוריונים, שהחיבור הקיים היום בין צור שבחוף לצור שעל האי, ומהווה את חצי האי שעליו בנוייה צור בימינו, הוא החיבור שנעשה על ידי אלכסנדר מוקדון. אך אם נביא בחשבון את דברי יוסף בן מתתיהו שהחיבור בין שני חלקי צור נעשה בידי חירס בימי דוד ושלמה, נוכל להסיק שאלכסנדר מוקדון יצר חיבור מלאכותי ל'צור' אחרת שהיתה על אי מלאכותי בים, ועדיין לא חוברה אז אל החוף, והיא צור שעליה התנבא יחזקאל. על פי השערה זו מובן, שמסיבה זו לא ניתן לאתר את המקום שעליו היתה 'צור' המלאכותית' יושבת, שהרי לא זו בלבד שהעיר חרבה, אלא גם האי המלאכותי שעליו ישבה שקע בים.

3 'נגד אפיון', מאמר א אות יח.

4 י. שטיינברג, מילון התנ"ך, ת"א: ירעאל, ת"א 1977, עמוד 717: "צור".

5 Elijah Ashtor, *Encyclopedia Judaica*, vol. 15, cols.1488-1490: Tyre; *Encyclopedia Encarte*, Microsoft, 2000: Tyre.

אברבנאל מעיד שבזמנו ידוע היה שניתן לראות את בתי צור ודרכיה בקרקעית הים. מדבריו ש"צד זה נטבע בים, וגם היום נראין יסודותיה ובניניה מרחוק", עולה, כי במעמקי הים סמוך לצור אמורים להימצא חורבות העיר צור שאלכסנדר מוקדון הטביע בים. עדות קדומה עוד יותר מזו של אברבנאל אנו מוצאים בספר המסעות של התייר הגדול בנימין מטודלה (1165-1178):⁶ "...ועולה אדם בחומת צור המעטירה רחוקה מן החדשה כזריקת אבן, ואם ירצה אדם לבוא באניה בים רואה המגדלים והשווקים והחוצות והארמונים בקרקע הים". בתקופה מאוחרת יותר, מובאת עדות ראיה בספר 'מסעות ארץ ישראל':⁷ "צור רובה שקועה במים, ואומרים שהיתה עיר גדולה מאד וכל בתיה ושוקיה היו בנויים על הים כדוגמת ויניציא, ולכן קורין לה הגויים ויניציא הישנה. בפעם אחרת היה לי דרך שם, וסבבתי אותה וראיתי כי עדיין גדולה היא, ויש בה בנינים עתיקים גדולים, וגם כמה במות הנעשות בתואר בנין הרומיים כדוגמת המיניסטרי של אטליא". גם במקור זה מובאת העובדה שהעיר השקועה בים כונתה בשם "ויניציא הישנה", כדברי אברבנאל, ואף מודגשת העובדה שהעיר נבנתה על גבי תשתית מלאכותית על הים, ולא על גבי אי טבעי.⁸ במילים אחרות, יש בידינו מסורות היסטוריות אודות שרידים עתיקים ביותר של עיר, מתחת למים, באזור צור. על פי אותם מקורות עיר זו היא צור המקראית, והיא, בדמיון לוניציא, לא נבנתה על גבי אי טבעי, אלא בתוך הים, על גבי מבנה, או אי מלאכותי.⁹

יישוב הסתירה לכאורה שבין הנבואה לבין המציאות

מסורות אלו מיישבות את הסתירה לכאורה שבין הנבואה לבין המציאות, כפי שנודעה בעת העתיקה ובימי הביניים. צור הקדומה אכן חרבה לעולם, ולא תבנה עוד. צור הקיימת היום על שפת הים אינה צור שעליה דבר יחזקאל; יחזקאל ניבא אודות צור המעטירה, פאר הבניה של עיר בתוך הים, וצור זאת אכן חרבה ולא נבנתה עוד. למרבה הפלא, כל זה אינו בא לידי ביטוי באנציקלופדיות ובמקורות מודרניים.

6 יהודה אייזנשטיין, 'אוצר מסעות', ניו יורק תרפ"ו, עמ' 20.

7 שם, עמ' 130 הספר מתאר מסע שנערך בשנת רפ"ב-רפ"ג (1522-1523) בארץ ישראל.

8 תיאורים אלה של בנימין מטודלה וספר 'מסעות ארץ ישראל', מובאים שנית בספר 'הבת ירושלים' מאת הרב חיים הורוויץ, שנדפס לראשונה בירושלים בשנת תר"ד (דפוס שני ירושלים תשכ"ד) עמ' 45.

9 בסיפור האגדות המפורסם 'נילס הולגרסן', שכתבה לפני כמאה שנים הסופרת ההשוודית סלמה לגרלף [Lagerlof], מתוארת עיר בשם "וינטה" (=ונציה) ששקעה בשלמות מתחת למים. תיאורה של העיר באגדה הקדומה דומה מאד לתיאור שבספר 'מסעות ארץ ישראל'. יתכן שהמחברת עשתה בסיפוי שימוש באגדה העממית שהיתה ידועה בזמנה אודות "ונציה הישנה" - היא צור שטובעה בתוך הים ולא נתישבה עוד.

תיאורי העיר וסביבתה במקורות בני זמנינו אינם מזכירים את קיומם של חרבות העיר צור. סביר להניח, שאילו הייתה עיר תת ימית כזו היא הייתה הופכת לאתר תיירות חשוב, ואילו במציאות, אפילו בפירסומים רשמיים של עיריית צור אין היא מוזכרת. אמנם, ארכיאולוג צרפתי בשם פוידברד¹⁰ שחקר את תולדות צור, אסף בשנת תרצ"ד עדויות מדויגים זקנים שזכרו בברור שראו שרידים מתחת למים, בסמיכות למפרץ של צור. לפי עדותם, שרידים אלו נעלמו בשלב כלשהו ומאז הם לא ראו אותם. היעדר שרידים אלה גרם לשכחתם, וכך נותרה בעינה שאלת הסתירה לכאורה בין הנבואה למציאות.

הממצאים הארכיאולוגיים העדכניים

תגליות ארכיאולוגיות מהשנים האחרונות יכולות אולי לאשר את המסורות אודות חרבות צור בקרקעית הים. בשנת תשס"א דיווחו ארכיאולוג תת-ימי והיסטוריון לבנונים כי מצאו חרבות של עיר במעמקי הים קרוב לחוף הזהרני, צפונית לעיר העתיקה של צור, במרחק שבין 60-800 מטרים מהחוף, ובעומק שבין 3 ל-17 מטרים בים. שרידי העיר, משתרעים על פני שטח של יותר מארבעה קילומטרים רבועים, והם כוללים בין השאר רחובות סלולים ברוחב שלושה מטרים שהשתמרו במצב מפליא בעומק 5 מטר בים באורך עשרות מטרים. כמו כן נמצאו שם חנויות וארמונות, פסלים מגוונים, ואף כדים שלמים. במרחק 60 מטרים מהחוף נמצאו שרידים של חומה שלמה באורך שלושים מטרים וברוחב שבעים ס"מ, ובעומק 17 מטרים נמצאו ערימת לבנים מוכנה לבניית בית, רחובות נוספים, ואפילו מדרכות וכיכרות-רחוב¹¹. מסיבות שונות במשך שנים רבות לא צללו במקום זה¹², וכך לא נתגלו ולא נודעו שרידים אלו עד כה. מכל מקום, השרידים שנמצאו במעמקי הים בשנת תשס"א, תואמים להפליא את התיאורים של אברבנאל, ר' בנימין מטודלה וספר מסעות א"י, אודות צור הטבועה בים. ניתן להסיק מכך שייתכן מאוד שהעיר שנמצאה היא צור הטבועה בים¹³.

- 10 Antoine Poidebard. מתוך 'Discovery, 'Divers discover ancient city', פורסם ב-31, מרץ, 2001.
- 11 פורסם ב-28 לאפריל 2001 ב-"Daily Star", הלבנוני, על ידי ראם חדד, וכן ב-2 לאפריל 2001, ב-"The Advertiser", אוסטרליה.
- 12 סלעים קרובים לפני הקרקע, וזרמי מים סוערים ולא שווים כתוצאה ממעיינות על קרקעית הים.
- 13 החוקרים הלבנונים עצמם, מוחמד סרג'י ויוסף חורכי, אינם יודעים בודאות לזהות את העיר שנמצאה מתחת המים. הם מנסים לזהות אותה עם עיר בשם ירמותא, המוזכרת בכתבים שנמצאו בתל אל עמרנא, או עם עיר בשם "אוזו" או "עלעזה". לעומת זאת, ארכיאולוג ישראלי, נדב נעמן, טוען שכלל לא מסתבר שהעיר שנתגלתה היא ירמותא, משום שלדעתו הייתה ירמותא במרחק רב משם לכיון צפון, בסמיכות לבירות של ימינו.

ניתן לתמוך בהשערה זו על ידי תגלית נוספת. בשנים האחרונות נתגלה נמל פיניקי, שנבנה באופן מלאכותי בתוך הים, על גבי תשתית כורכר¹⁴. הנמל, שנתגלה בעתלית, ותוארך למאה התשיעית לפני הספירה, חושף את המומחיות ההנדסית והטכנולוגית של הפיניקים. הוא כלל שני אגפים נפרדים, ובכל אחד מהם מזח ורציף לפריקה וטעינה. חלק מהנמל נבנה בתוך הים, ובסיסו הוקם על אי מלאכותי עשוי מכורכר, כמו בנמלים פיניקיים אחרים ברחבי הים התיכון. בחפירות תת-מימיות¹⁵ התברר כי לפני הקמת המזחים טרחו צוללנים פיניקים ליישר את השטח שיועד להם. הצוללנים עבדו ככל הנראה בעזרת צינורות ('שנורקלים'), שאיפשרו להם לנשום מתחת למים. על משטח החול המיושר פוזרה שכבה של חלוקי נחל, כדי לשפר את יציבותו של המבנה. בבדיקות גיאולוגיות נמצא כי חלוקי הנחל לא היו מקומיים, אלא הובאו מאזור קיליקיה, בצפון סוריה. המזחים נבנו מאבני כורכר מקומיות, שסותתו למידה אחידה - מטר אורך, חצי מטר רוחב וחצי מטר גובה - והונחו זו בצד זו בדיוק רב. האבנים פולסו בעזרת כפיסי עץ שהונחו ברווחים שביניהן. יבוא העצים וחלוקי הנחל במיוחד להקמת הנמל בעתלית מעיד על כושרם ההנדסי והלוגיסטי של הפיניקים מצור במאה התשיעית. תגלית זו מעידה על היכולת הטכנית הגבוהה של הפיניקים בבנייה במעמקי הים, ומכאן שהיה ביכולתם הטכנית לבנות עיר בתוך הים כדוגמת ונציה.

סיכום

אברבנאל מזהה את צור שיחזקאל ניבא על טביעתה, ושלא תיבנה עוד, עם עיר סמוכה לצידון, שנבנתה על גבי תשתית מלאכותית בים כמו ונציה, ושחורבותיה מצויות וניתן לראותן מתחת לפני הים בסמיכות לצור. כיום נמצאו חורבות עיר מתחת לפני הים בסמיכות לעיר צור, ויתכן שיש לזהות אותה עם העיר צור הטבועה בים שאותה מתאר אברבנאל.

14 וראוי להוסיף, שבשנת תשנ"ט חשף מוחמד סרג'י שרידי עיר במעמקי הים בסמוך לצידון).

14 'השנורקל של הצוללנים הפיניקים', רן שפירא, 'הארץ', 16 אוגוסט 2004.

15 חפירות אלו בוצעו בשנת תשס"ג על ידי פרופ' רבן וערד חגי, בכדי לחקור את שיטות הבנייה הייחודיות של הפיניקים.